

PSYCHOTERITORIALITA A KONCEPTUALIZÁCIA BUDÚCICH ŽIVOTNÝCH ROLÍ V DETSTVE

Vojtech *HARING*

Súhrn:

Teoretickú koncepciu psychoteritoriality rozpracúvame hlavne na základe empirických poznatkov, z ktorých sa nám rysuje viacero konkrétnych výskumných projektov. Psychoteritorialitu, mentálny, kognitívny a intencionálny priestor sebarealizácie, v ktorom osobnosť precituje svoju hodnotu, v ktorej zužitkováva svoju minulosť a konštruuje budúcnosť, v ktorom sa cíti byť kompetentná vynášať súdy a žiada aby v tomto priestore bola akceptovaná, chápeme ako psychologický konštrukt, ktorý má svoju biodromálnu genézu. Prejavuje sa v sebakonštruujúcich predstavách, prijímaním identifikačných vzorov, úrovne ich znútorňovania a realizácie. Posilňujú sa spätnoväzbovo prostredníctvom akceptácie k nemu sa vťahujúcim sociálnym poľom.

KLúčové slová: *psychoteritorialita, konceptualizácia, anticipácia, konštruovanie, konštrukt, fundamentálny postulát, dôvody, identifikačný vzor*

Niektoré myšlienky akoby predbiehali dobu svojho vzniku. V čase ich zrodu nezaujmu hlavne preto, že zaužívané stereotypy uvažovania a hodnotenia vychádzajú z iných premís a smerujú k iným cieľom. Takýto osud postihol aj psychológiu osobnostných konštruktov Georga Alexandra Kellyho (1955). Táto stručná, logicky vypointovaná teória osobnosti je prezentovaná formou jedného fundamentálneho postulátu a jedenástich (11) dôvodov. Samotný fundamentálny postulát – „Procesy človeka sa psychologicky kanalizujú spôsobom, ktorým anticipuje udalosti“ – už v sebe obsahuje konceptualizáciu možných spôsobov osobnostného sebaotvárania. V dôsledkoch Kelly okrem iného ďalej uvádza, že osoba anticipuje udalosti tým, že konštruuje ich opakovanie a volí tú alternatívu v dichotómnom konstrukte, prostredníctvom ktorej anticipuje väčšiu možnosť vymedzenia svojho systému. V našom poňatí vlastne psychického teritória. Kellyho pragmatizmus, ktorý zodpovednosť za utváranie osobnosti delegoval na samotného jedinca, v čase freudovského a watsonovského determinizmu nezapadol do myšlienkových prúdov psychoanalýzy a behaviorizmu. Nám sa v súčasnosti spolu s Lewinovou teóriou poľa javí ako vhodné východisko pre rozpracovanie našej koncepcie.

Keď sme pred troma desaťročiami (Haring, 1976) uvažovali o psychoteritoriálnom kompetenčnom cítení a správaní, problém sa nám javil len ako empirický poznatok izolovaný zo širokého registra vzorcov správania, ktorými bežný človek disponuje a ktorými sa prezentuje. Neskoršie poznatky o kultúrnej evolúcii, teóriie memov – memetike (Dawkins, 1998; Blackmoreová, 1999) spolu s akceptáciou psychológie osobnostných konštruktov a teóriie poľa sa nám psychoteritorialita začala javiť nielen ako priestor osobnostného vývoja, pozitívneho, ale aj negatívneho sebaformovania. Tieto úvahy nás viedli k prijatiu novej (možno len staronovej) paradigmy vnímania človeka ako vlastníka. Už Meili (1968) poukázal na to, že pri utváraní JA, je pre psychológiu

osobnosti oveľa dôležitejšie poznať osobnostné „moje“, lebo sa vzťahuje na individuálny obsah. Označuje jeden z najdôležitejších aspektov seba a je na škodu, že ho psychológovia neskúmali systematickejšie. Človek je vlastníkom nielen hmotných, ale aj nehmotných a duchovných statkov. Dokáže ich brániť aj napriek tomu, že ich nemá jasne definované a robilo by mu ťažkosť toto vlastníctvo (vlastnosti) presnejšie charakterizovať (česť, pravda). Felix Unger (2000) tvrdí, že človek dneška je stále zberateľom a lovcom, teda vlastníkom. Sú to priestory spontánnej sebarealizácie nielen na humánnej, ale aj na subhumánnej úrovni.

Počas dlhoročnej forénznej, súdnoznaleckej praxe pri psychologickom vyšetovaní zločincov a delikventov nás zaujímalo aj to, čím dotýčný chcel byť, aké peripetie spôsobili to, že svoje sny o sebe neuskutočnil, chceli sme sa takto dopátrať k rôznym frustráciám, ktoré v determináčnom rámci určovali zločinný a delikventný vývoj osobnosti. Prekvapilo nás, že podstatná časť delikventov pochádzajúcich z málopodnetného prostredia vlastne ani nikdy nevedela čím by chceli byť, prostredníctvom čoho, akej činnosti sa chceli vymedziť voči iným, ako sa realizovať, zaopatrovat' si prostriedky pre spoločnosťou prijateľnú existenciu. Potreba vlastniť hmotné statky a finančné prostriedky má u nich kompulzívny, pudový charakter a tento ich ženie k „zberateľstvu“ a „lovu“ spoločensky desaprobovanými prostriedkami. Pri realizácii tejto potreby víťazí to Frommovské „MAŤ“ nad „BYŤ“. Pri socializácii zlyhávajú možno aj pre nedostatok pozitívnych identifikačných vzorov vo svojom sociálnom poli. Akceptovateľné sociálne role si nekonštruovali napríklad v opakovaných detských profesných a tématických hrách. Hry sa prevažne orientovali na získavanie dominancie prostredníctvom fyzickej sily a obratnosti a nemali charakter konceptu budúcich spoločensky prijateľných životných rolí.

Tieto námety sme mohli počas viacročnej praxe skúmať v psychologicko-pedagogickej poradni pri vyšetovaní školskej zrelosti, okrem administrácie testov v štruktúrovanom rozhovore sme sa detí pýtali na to „čím by chceli byť, keď budú veľké“ a zisťovali sme tiež charakter detských hier. Predovšetkým nám išlo o zistenie frekvencie týchto druhov hier:

1. Simplexné pohybové hry, súperenie, naháňačky bez konotácie, tieto hry mláďat sú bežné aj na subhumánnej úrovni
2. Pohybové hry s konotáciou – Jánošík a pandúri a pod.
3. Hry kooperačné, športové kolektívne hry
4. Tématické hry s určitou dramaturgiou – hry na lekára, na obchod a pod.
5. Spoločenské stolové hry (dáma, šach a pod.)

Prevažná väčšina ľudských profesionálnych činností je pred očami dieťaťa skrytá. V ich zornom poli sú predovšetkým služby. Dieťa často ani v pozdnom školskom veku nemá jasnú predstavu ani o tom, čo robia jeho rodičia. Profesionálna orientácia spontánne upadla ešte v časoch reálneho socializmu. Vhodných identifikačných vzorov je pre deti zanepriviaznených rodičov žalostne málo. Televízia v tomto smere zohráva skôr negatívnu úlohu.

V priebehu nášho prieskumu sme získali informácie od 87 probandov, detí predškolského veku od 6 do 7 rokov, ktoré určitým spôsobom zaostávali v školskej zrelosti, mentálnu retardáciu sme vylúčili, takže šlo o deti v mentálnej norme predovšetkým sociálne zanedbané, prípadne s niektorými špecifickými poruchami. 54 bolo chlapcov, 33 dievčat. Dievčatá sa obyčajne identifikovali s rolou matky (29) a uprednostňovali tématické hry s bábikami. Až 49 chlapcov nemalo predstavu čím by chceli byť, 42 ich bolo z rómskeho prostredia, venovali sa prevažne simplexným pohybovým hrám. Osem chlapcov, ktorí už mali nejakú predstavu o tom, čím by chceli byť, prevládali akčné orientácie,

kaskadér (2), policajt (3), smetiar (1) „Ale nie ten, čo šoféruje, ale ten, čo stojí vzadu“ a vojak (1). Dve dievčatká chceli byť herečky a dve kaderničky.

Diskusia

Výsledky nášho prieskumu potvrdzujú predpoklad, že deti z málopodnetného prostredia nemali predstavu o tom čím by chceli byť a ich hry majú charakter simplexného súperenia. Jednalo sa navyše o deti, ktoré nenavštevovali predškolské zariadenie, rodičia s nimi o budúcom živote nerozprávali, samotní žili bez nejakého konceptu, ktorý by bližšie charakterizoval ich životnú cestu. Ich „láska“ k deťom sa prejavovala tak, že im ponechávali bezbrehú voľnosť na ulici. Mnohé z nich sa už zaplietli aj do detských krádeží. Hlavne v obchodných domoch. Psychologicko-pedagogická poradňa vypracovala koncepciu dlhodobej starostlivosti o tieto deti.

Náš prieskum má však skôr ilustratívny charakter. Je jedným z mnohých, na ktorom chceme konkretizovať psychoteritorialitu v ľudskom správaní.

Záver

Procesy človeka sa psychologicky kanalizujú spôsobom, ktorým anticipuje udalosti. Detské sny o svojej budúcnosti majú svoju hodnotu a aj keď sa postupne menia a precizujú, sú veľmi dôležitými štartovacími elementami biodromálneho rozvoja. Pokiaľ sa v určitom štádiu vývinu nerozvinú môže to predstavovať negatívny faktor ich spoločenskej adjustácii.

Grant VEGA č. 1/2535/05

Názov grantu: Psychoteritorialita v ľudskom správaní

Literatúra

1. BLACKMOREOVÁ, S. *Teorie memů*. Praha: Portál, 1999
2. DAWKINS, R. *Sobecký gén*. Praha: Mladá fronta, 1998
3. HARING, V. Psychoteritoriálne kompetenčné cítenie a správanie. *Československá psychologie* XX. 5. 1976, s. 405 – 410
4. KELLY, G. A. *The psychology of personal constructs*. New York: W. W. Norton 1955
5. MEILY, R. *Štruktúra osobnosti*. Bratislava: SPN, 1968
6. UNGER, F. *Váha celku. Teória pulzácie namiesto chaosu*. Bratislava: Veda, 2000

Kontakt na autora:

Vojtech HARING, PhDr., PhD.

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Filozofická fakulta

Katedra psychológie

Nám. J. Herdu č. 2

917 01 Trnava

Tel.: 033/76 233 36

Mobil: 0902 164 595